

УДК 811.161.2*373.423+81*373.45:811.124+811.14
DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.14.2020.223442>

ГРЕЦЬКІ ТА ЛАТИНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У СКЛАДІ ОМОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Дутка О. Я.

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Омонімія є одним із маловивчених явищ у сучасній мовознавчій науці. Зокрема, актуальним є дослідження джерел поповнення омонімії української мови внаслідок запозичень з інших мов. У пропонованій статті схарактеризовано лексеми іношомовного походження, що входять до складу омонімічних рядів, які запозичені з двох мов, однією з яких є грецька та латинська. З опертям на матеріали вітчизняних лексикографічних праць, перекладні словники та сучасні дослідження з лексикології визначено джерело кожного запозичення.

Установлено, що серед запозичень із різних мов найбільшу кількість становлять запозичення з двох мов (близько 85 пар і 10 рядів), однією з яких є грецька + інші мови (13 пар і 3 ряди) та латинська + інші (14 пар і 2 ряди) і що це досить потужне джерело поповнення лексичного складу омонімії сучасної української мови. Усього проаналізовано 69 лексем, що формують 18 комбінацій мов (10 із грецькою мовою, а саме: німецька, арабська, африканські мови, італійська, латинська, іспанська, французька, англійська, санскрит, самодійські мови; 8 – із латинською, а саме: французька, німецька, російська, іспанська, італійська, гінді, англійська, польська). Прямі запозичення (58 одиниць, з них 31 – із грецькою мовою, 27 – із латинською) переважають над непрямими (4 – із грецькою, 7 – із латинською). Мовою-посередником найчастіше є польська. Простежено, що серед комбінацій мов кількісно переважають омонімічні пари та ряди, утворені грецькою та латинською мовами із лексемами французького та німецького походження. Інші мовні моделі менш чисельні.

Виявлено, що часові межі закріплення омонімічного значення запозичених слів в українських лексикографічних джерелах різноманітні – від найдавніших, які зазначені в історичних пам'ятках української писемності починаючи із XIII ст., до сучасних, що зафіксовані тільки на початку XXI ст. Давність засвоєння лексем грецького та латинського походження українською мовою також засвідчує входження до складу фразеологічних одиниць та прислів'їв нашої мови. Більшість проаналізованих нами запозичень затвердилися в українській мові із середини минулого століття.

Підсумовано, що омонімія розвинулася внаслідок формальної схожості аналізованих слів.

Ключові слова: омонімія, грецизм, латинізм, етимологія, семантика, іношомовне слово.

Dutka O. Ya. Greek and Latin borrowings in the composition of homonyms of the Ukrainian language. Homonymy is one of the underexplored phenomena in modern linguistics. In particular, it is important to study the sources of replenishment of the homonymy of the Ukrainian language due to borrowings from other languages. The proposed article describes the lexemes of foreign origin, which are part of the homonymic rows and are borrowed from two languages, one of which is Greek or Latin. Based on Ukrainian lexicographical works, interlingual dictionaries and modern research in lexicology, the source of each borrowing is determined.

It is established that among borrowings from different languages the largest number of borrowings is from two languages (about 85 pairs and 10 rows), which include Greek + other languages (13 pairs and 3 rows) and Latin + others (14 pairs and 2 rows). This is a very powerful source of replenishing the lexical structure of modern Ukrainian homonymy. We have analyzed a total of 69 lexemes that form 18 language combinations (10 with Greek, namely: German, Arabic, African languages, Italian, Latin, Spanish, French, English, Sanskrit, Samoyedic languages; 8 – with Latin, namely: French, German, Russian, Spanish, Italian, Hindi, English, Polish). Direct borrowings (58 units (31 with Greek, 27 with Latin) predominate over indirect ones (4 with Greek, 7 with Latin). Polish is most often the intermediary language. It is observed that among the combinations of languages the homonymous pairs and rows formed by Greek and Latin with lexemes of French and German origin predominate quantitatively. Other language models are less numerous.

It has been found that the timeframe of fixing the homonymous meaning of borrowed words in Ukrainian lexicographic sources is diverse: from the oldest, which are mentioned in historical samples of Ukrainian writing since the 13th century, to modern, recorded only at the beginning of the 21st century. The remoteness of acquiring lexemes of Greek and Latin origin in the Ukrainian language is also proved by the composition of phraseological units and proverbs of our language. Most of the borrowings we analyzed have become firmly established in the Ukrainian language since the middle of the last century.

It was observed that homonymy developed due to the formal similarity of the analyzed words. We consider the study of homonymy sources in the Ukrainian language to be high-potential.

Key words: homonymy, Greekism, Latinism, etymology, semantics, foreign word.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Поповнення української мови запозиченнями з інших мов – це невідворотне явище на будь-якому етапі її розвитку. У сучасному житті

процес входження чужих слів у нашу мову поживався, адже цьому сприяє стрімкий розвиток різноманітних способів збору і обробки інформації, еволюція різних сфер соціально-культурного життя, науки

та технологій. Явище омонімії, яке виникає внаслідок запозичень з різних мов, викликає певні труднощі при використанні слів-омонімів, що збігаються за формою в українській мові, але мають абсолютно різне лексичне значення. Тому вивчення омонімічного складу української мови на сучасному етапі вимагає детального аналізу, оскільки, незважаючи на значну кількість праць із цієї теми, досі немає ґрунтовної розвідки, яка стосувалась би дослідження джерел омонімії внаслідок запозичень з інших мов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Над вивченням іншомовної лексики працює багато українських мовознавців. Зокрема, аналізові слів грецького та латинського походження у складі омонімічних одиниць присвятили свої праці О. Пономарів, Т. Лукінова, О. Коробова, В. Сімонок, О. Леончик, І. Макар та деякі інші. Роль грецької та латинської мов у складі омонімічних одиниць української мови ми розглядали вже в попередніх студіях [1], але тоді звертали увагу на запозичення з однієї мови. У пропонуваній статті об'єктом нашого аналізу стали омоніми, що запозичені з двох мов, однією з яких є грецька та латинська. Потрапивши до української, такі запозичення внаслідок звукового збігу стали омонімами. Розуміючи важливість розрізнення омонімів, що виникли внаслідок формальної схожості українського та запозиченого слова, погоджуємося з думкою О. Романової, що проблема «омонімії пов'язана з більш загальною проблемою співвідношення змісту і форми у мові. Довільний зв'язок між планом вираження і планом змісту мовної одиниці є підґрунтям появи великої кількості однакових за формою, але відмінних за значенням слів, які мають бути зафіксовані в лексикографічних працях і відповідним чином опрацьовані» [2, 752].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – схарактеризувати запозичені слова з грецької та латинської мов, які входять до складу омонімічних пар і рядів (запозичених із двох мов) сучасної української мови, та визначити час, коли іншомовне слово закріпилося в українській мові як омонім. Для досягнення поставленої мети плануємо виконати такі **завдання:** методом суцільного відбору вилучити зі «Словника української мови» в 11 т. та «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (2005 р.) лексеми, позначені як омоніми; установити джерело запозичення; виділити групи омонімів за джерелами виникнення; визначити комбінації мов, які утворюють омонімічні ряди; окреслити семантико-стилістичні особливості лексичних омонімів, що виникли внаслідок запозичень із двох мов, однією з яких є грецька і латинська мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз іншомовних слів, які є структурними елементами омонімічних одиниць української мови, передбачає об'єднання їх у дві групи: 1) грецька та інші мови; 2) латинська та інші мови.

1. Грецька та інші мови

Запозичення з двох мов, однією з яких є грецька, налічують 35 лексем. Наше дослідження показало, що грецька мова утворює два омонімічні ряди з латинською, дві пари з англійською, дві пари та ряд із французькою, три пари з німецькою мовою, по

одній – із арабською, італійською, африканськими та самодійськими мовами, іспанською, санскритом. У зв'язку з обмеженням обсягу публікації, наводимо тільки деякі приклади для підтвердження наших спостережень:

1.1. Грецька та німецька: *граф*¹ 'у Західній Європі та дореволюційній Росії – дворянський титул (середній між князем і бароном), а також особа, що має цей титул' [5, 259] (запозичення безпосередньо з німецької мови; нім. *Graf* походить від двн. *grāvio*, *grāvo* 'ватажок', можливо, спорідненого з гот. *gagrēfts* 'рішення, постанова' [11, I, 587; 32, I, 453; 33, I, 213; 34, I, вип. 4, 162], *Graf* 'граф' [16, 293]; *граф*² 'математична система об'єктів довільної природи і зв'язок, що сполучають будь-які пари цих об'єктів', 'логічна схема' [5, 259] походить із гр. *graphō* 'пишу, зображую' [25, 308], пор. гр. *γράφω* 'дряпати, розсікати', 'записувати, писати', 'письмово повідомляти' (зафіксовано 11 значень слова) [6, I, 333], пишу собственноручно 'γράφω' [20, 430]. Перше слово в українській мові вживається з кінця XIX ст.: *графь* 'граф' [31, I, 163]; *граф* 'графь' [23, I, 322]; *граф* 'граф' [9, 71]; *граф* 'граф, (вульг.) грап' [18, 253]; *граф* 'граф' [30, I, 359; 21, I, 261]; *граф* 'у Західній Європі та дореволюційній Росії – дворянський титул (середній між князем і бароном), а також особа, що має цей титул' [27, II, 160]. Цікаво й те, що давність цього слова підтверджує фіксація в історичних пам'ятках XVIII ст., де лексема вживається як омонім, але із іншим значенням: *I графь* 'титул' і *II графь* 'писар' [14, I, 602].

1.2. Грецька та арабська: *ерг*¹ 'фіз. одиниця роботи або енергії, що дорівнює роботі, виконаній силою в одну дину на шляху в один сантиметр', 'псих. термін використовується в різних комбінаціях, які мають метафоричне значення і відносяться до енергії, сили, цілі або до динамічних якостей' [5, 354] походить від гр. *έρυον* 'робота' [24, 315; 25, 429], *έρυον* 'праця, робота', 'дія' (слово має 19 значень) [6, I, 657], *рабoтa* 'εργασία' [20, 528]; *ерг*² 'тип пустелі' [5, 354] запозичене з араб. мови [25, 429]. Уперше слово зазначене у 1953 р.: *ерг* 'фіз. ерг' [30, I, 483], далі у СУМі: *ерг* 'фіз. одиниця роботи або енергії, що дорівнює роботі, виконаній силою в одну дину на шляху в один сантиметр' [27, II, 485].

1.3. Грецька та африканські мови: *кánна*¹ (*Canna L.*) 'багаторічна трав'яниста рослина, що має великі червоні квітки; вирощується як декоративна' [27, IV, 88] – від гр. *κάννα* 'очерет' [24, 380; 25, 498; 10, 300], *κάννα* 'очерет, камиш', 'очеретяна огорожа' [6, I, 873], камыш '*κάλαμος* або *κάννα*' [20, 238]; *кánна*² 'найбільша африканська антилопа' [27, IV, 88] походить із афр. мов [24, 380; 25, 498]. У першій половині XX ст. слово вперше зазначене: *кánна* 'бот. *Canna L.* – *кánна*, *алькánна*' [18, 693]. У середині XX ст. вперше омонім: *кánна*¹ 'бот. *кánна*' і *кánна*² 'зоол. *кánна*' [30, II, 307], хоча фіксується і як однозначне: *кánна* 'бот. *кánна*' [21, I, 537].

1.4. Грецька та італійська: *тромб*¹ 'згусток крові, що утворюється у кровоносних судинах людини і тварини' [27, X, 282] – запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Thrómbus*, фр. *thrombus*, англ. *thrombosis*, нлат. *thrombus* утворено на основі

гр. *θρόμβος* ‘грудочка, згусток’, пов’язаного з *τρέφω* ‘ущільню, годую’ [11, V, 647; 33, II, 264], хоча деякі джерела вказують на запозичення безпосередньо з грецької мови [24, 847; 22, 400]; *тромб*² ‘величезний смерч на суші із сильним вітром, опадами і грозивими явищами’ [27, X, 282] сягає італ. *tromba*, букв. ‘труба’ [24, 847]; *tromba* ‘муз. труба’, ‘анат. труба, канал’, ‘тромб, смерч’ [15, 600]. У 1963 р. слово зазначене вперше: *тромб* ‘мед., метеор. тромб’ [30, VI, 106]. У 1969 р. вперше омонім: *тромб*¹ ‘мед. тромб’ і *тромб*² ‘метеор. тромб’ [21, III, 481].

1.5. Грецька та латинська: *τιτάν*¹ ‘у старогрецькій міфології – божество з числа велетнів, які повстали проти богів Олімпу’, ‘перев. чого, перен. людина, що відзначається надзвичайною, величезною силою розуму, таланту; винятково видатна, героїчна особа’ [27, X, 127] – запозичення з грецької мови; гр. *Τίταν* ‘Титан (син Урана і Геї, бог сонця)’ утворене від *τιτῶ* ‘сонце, день’, що, очевидно, є запозиченням з малоазійського джерела [11, V, 575; 33, II, 245; 22, 385], *Τίταν* ‘Титан’ [6, II, 1632] (у ЛРС також є: *tītān* ‘титан, бог сонця’, ‘доолімпійське покоління богів, дочки і сини Урана і Геї’ [7, 1016]); *τιτάν*² ‘хімічний елемент, твердий метал сіро-сталевого кольору, який завдяки його високим механічним та антикорозійним властивостям використовується в авіа- та ракетобудуванні, суднобудуванні тощо’ [27, X, 127] – запозичення з новолатинської мови; нов. лат. *titanium* утворено німецьким хіміком М. Клапротом (1795) на честь міфічної цариці ельфів Титанії або з гр. *τιτάνος* ‘крейда, вапно, гіпс’ [11, V, 575; 33, II, 245] (від нім. *Titan* < гр. *Titan* [22, 385]), *tītānium* ‘титанів, який виник із крові титанів’ [7, 1016]; *τιτάν*³ ‘великий кип’ятильник особливої конструкції’ [27, X, 127] – назва, пов’язана з *титан* ‘велетень’, що виникла як фабрична марка [11, V, 575]. Лексеми вперше зазначені в середині ХХ ст. як омоніми: *τιτάν*¹ ‘миф., перен. титан’, *τιτάν*² ‘(кип’ятильник) титан’ і *τιτάν*³ ‘хим. титан’ [30, VI, 47; 21, III, 453].

1.6. Грецька та іспанська: *πεόν*¹ ‘поет. віршова стопа з одного довгого і трьох коротких складів’ [27, VI, 118] запозичене з гр. *παιάν*, *παιῶν* [24, 638], *παιάν*, *αῶν* ‘пеан (хоровий гімн, переможний або тужливий)’, ‘пеан (віршова стопа)’ [6, II, 1217]; *пеон*² ‘у деяких країнах Африки і Латинської Америки – сільськогосподарський робітник, який внаслідок кабальної залежності, юридично відміненої, але фактично існуючої, перетворився на боргового раба’ [27, VI, 118]. Сягає ісп. *peon* ‘наймит, поденник’ [24, 638]; *peon* ‘пішохід’, ‘різнороб’, ‘наймит’ [13, 491]. Як омоніми слова вперше фіксуються в середині ХХ ст.: *пеон*¹ ‘поет. пеон (пеан)’ і *пеон*² ‘пеон’ [30, III, 240; 21, II, 380].

1.7. Грецька та французька: *πόλις*¹ ‘фин. страхове свідоцтво – документ про страхування (життя, майна і т. ін.)’ [27, VII, 78] запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *police* ‘свідоцтво, видане страховим товариством’ походить від іт. *polizza* ‘розрахунок, квитанція’ [11, IV, 493; 32, III, 309; 22, 280]; *police*¹ ‘поліція’, ‘охорона порядку’ і *police*² ‘поліс (страховий)’, ‘гарнітура, таблиця шрифтів’ [4, 472]; *πόλις*² ‘ист. античне місто-

державна, особлива форма рабовласницької держави’ [27, VII, 78] (запозичення з грецької мови; гр. *πόλις* ‘місто, кремль, цитадель; держава, країна; громада’ [11, IV, 493; 6, II, 1340]). Уперше слово зафіксоване на поч. ХХ ст.: *поліс* ‘свідоцтво про страхування’ [8, 92]; *поліс* ‘поліс’ [18, 2153]. Омоніми – у середині ХХ ст.: *поліс*¹ ‘фин. поліс’ і *поліс*² ‘ист. поліс’ [30, IV, 91; 21, II, 580].

1.8. Грецька та англійська: *σκίψ*¹ (мн. *σκίψι*) ‘степові племена, які населяли південну частину території сучасної УРСР в I тисячолітті до н. е. – на початку I тисячоліття н. е.’ [27, IX, 271] – запозичення з грецької мови; гр. *Σκύθαι* ‘скіфи’, *Σκύθης* ‘скіф’ етимологічно неясне; виводиться від імені міфічного родоначальника скіфів *Σκύθης*, молодшого сина Геракла [11, V, 274], *Σκύθης* ‘скіф, син Геракла, родоначальник скіфів’ [6, II, 1486], *Σκύθαι* ‘скіфи (кочівні племена)’ [6, II, 1486]; *скіф*² ‘вузкий і довгий спортивний човен для змагань з академічної греблі’ [27, IX, 271] – запозичення з англійської мови; англ. *skiff* ‘тс.; ялик’ походить від іт. *schifo* (фр. *esquif*) ‘невеликий човен’, яке зводиться до двн. *skif* ‘корабель’ [24, 771; 11, V, 273; 25, 843], *skiff* ‘човен’ [17, 365]. Уперше слова зазначені у середині ХХ ст.: *скіф*¹ ‘ист. скіф’ і *скіф*² ‘спорт. скіф’ [30, V, 336; 21, III, 286].

1.9. Грецька + санскрит: *сóма*¹ ‘в давньоіндійській релігії і міфології – священний дурманний напій, який відіграв важливу роль в обрядах жертвопринесень, а також божество цього напою’ [5, 1356] походить із санскриту; *біол. сóма*² ‘тіло організму, крім материнських клітин спор у рослин і клітин зародкового шляху або статевих клітин у тварин’, – тіло (тулуб з головою та шиєю, але без кінцівок)’ [5, 1356] сягає гр. *σώμα* ‘тіло’; *θώμα* = *θαύμα* [6, I, 804; 20, 649; 22, 357]. Термін запровадив німецький біолог А. Вейсман [24, 776]. В історичних словниках слово подано з ХV ст., проте із іншим значенням: *сома* (одиниця ваги) ‘сома’ [26, II, 368]. Уперше ж в українській мові зафіксовано у середині ХХ ст.: *сóма* ‘мед. сóма’ [21, III, 344]. Далі: *сóма* ‘спец. так звана «смертна частина» тіла організму, яку вейсманісти протиставляють зародковій плазмі, що є нібито потенціально безсмертною і передається з покоління в покоління’ [27, IX, 454]. Омонімами є від початку ХХІ ст.

1.10. Грецька та самодійські мови: *хорей*¹ ‘віршувальний розмір – двоскладова стопа з наголосом на першому складі’ [27, XI, 126] – запозичення з грецької мови; гр. *χορείος* ‘хорей’ походить від *χορείος* ‘хоровий, танцювальний’, пов’язаного з *χορός* ‘хор’ [24, 909; 11, VI, 201; 32, IV, 263; 33, II, 351; 25, 965; 22, 454], у давньогрецькій мові зазначене як омонім: *I χορείος* ‘танцювальний’ і *II χορείος* ‘хорей, стопа’ [6, II, 1779], *χορός* ‘хор’, ‘хоровод’, ‘місце для хору’, ‘перен. натовп, рій’ [6, II, 1780]; *хорей*² ‘довга палиця, якою керують запряженими оленями або собаками’ [27, XI, 126] – запозичене, напевно, через рос. мову з самодійськ., пор. ненецьк. *har* ‘вістря, ніж’ [32, IV, 263]. Уперше лексеми зазначені у середині ХХ ст.: *хорей*¹ ‘поет. хорей’ і *хорей*² (шест) хорей’ [30, VI, 352; 21, III, 631].

2. Латинська та інші мови

Запозичення з двох мов, однією з яких є латинська, налічують 34 лексеми. Із французькою та німецькою

мовами латинська утворює по чотири омонімічні пари, із російською – один ряд та одну пару, дві пари з англійською, один ряд – із польською, по одній парі з іспанською, італійською та гінді. Для підтвердження наших спостережень наводимо по одному прикладу з кожної мовної моделі:

2.1. Латинська та французька: *сак*¹ ‘риболовна снасть із сітки, що мав форму конусоподібного мішка, натягнутого на обруч і прикріпленого до держална’, ‘заст. сумка, торба з цупкої тканини для зберігання і перевезення речей’ [27, IX, 16] – давнє запозичення з народно-латинської мови; нар.-лат. *saccus* ‘мішок’ походить від гр. *σάκος*, яке зводиться до гебр. (фінікійського) *sāq* ‘мішок, вовняна тканина’ [11, V, 164; 32, III, 546]; *сак*² ‘заст. жіноче півпальто вільного крою’ [27, IX, 16], очевидно, через польське посередництво запозичено з французької мови; фр. *sac* ‘мішок’ походить від лат. *saccus* ‘т.с.’ [11, V, 165; 32, III, 546]; у французькій мові інше омонімічне значення: *сак*¹ ‘мішок, сумка’, ‘жіноча сукня’ і *сак*² ‘розкрадання’ [4, 545]; у латинській багатозначне: *saccus* ‘мішок, сумка’, ‘верет або волосяниця’ [7, 891]. В українській мові слово вперше зазначене у середині XIX ст.: *сак* ‘мѣхъ изъ нитяной сѣтки для ловли рыбы. По-французски sac – мѣшокъ’ [3, 321]. Далі його послідовно фіксують словники: *сакъ* ‘сак, сачок’, ‘Саквожь – багұл, сакві, клунок’ [31, IV, 2]; *сак* ‘рыболовный снарядъ: сакъ’ [23, IV, 97]; *сак* ‘тенета, сітка’ [9, 229]; *сак* ‘(сумка) уст. сак’, ‘(для ловли рыб, насекомых) сак, сачок’, ‘(женское пальто свободного покрова) уст. сак’ [30, V, 245]. Омонімічне значення вперше подано в 1969 р.: *сак*¹ ‘рыб. сак’, ‘(сумка) уст. сак’ і *сак*² ‘(женское пальто свободного покрова) уст. сак’ [21, III, 222]. Історичні пам’ятки фіксують лексему з кінця XIX ст.: *сак* ‘сеть (рыболовная и для ловли куропадок)’ [29, II, 306]. Вживається у фразеологізмах: *як сак, зі сл. дурний* ‘дуже, надзвичайно’; *ні до сака* ‘ні до чого не здатний’ [28, 628].

2.2. Латинська та німецька: *секрѐт*¹ ‘те, що не підлягає розголошенню, що приховується від інших; таємниця’, ‘потайний пристрій у механізмах, предметах домашнього вжитку тощо’, ‘військ. додатковий сторожовий пост із кількох осіб, виставлений таємно на найбільш небезпечних підступах з боку противника, а також місце розташування такого поста’ [27, IX, 112] – запозичення з латинської мови; лат. *sēcrētum* ‘віддалене місце, самотина; таємниця’, *sēcrētus* ‘віддалений, таємний’ утворені з префікса *sē(d)-* ‘без-, поза-’ і основи дієслова *cerno* ‘просіваю, розрізняю, відділяю, враховую, пізнаю’ [24, 749; 11, V, 205; 25, 823; 22, 339], id. [7, 911], Фасмер допускає посередництво пол. або із фр., яке зводиться до лат. [32, III, 593], Черних виводить з фр. або голл., яке зводиться до лат. [33, II, 150]; *секрѐт*² ‘фізіол. речовина, яку виробляють залози людини й тварини (слина, шлунковий сік і т. ін.)’ [27, IX, 112] запозичено, очевидно, з німецької мови; н. *Sekrēt* ‘виділення залоз’ походить від лат. *sēcrētus* ‘відділений’ [11, V, 205], однак є версія про запозичення безпосередньо з латині [24, 749]; *Sekrēt* ‘фізіол. секрет (залоз)’ [16, 551]. Наприкінці XIX ст. вперше зазначене слово з іншим наголосом: *сѐкрет* ‘секрет’,

‘секреція (*Lucioperga volgensis*)’ [12, 859]. Далі вживається: *секрѐт* ‘секрѐт, тайність, тайна’ [31, IV, 20]; *секрѐт* ‘секретъ’, ‘рыба (*Luciopergea volgensis*)’ [23, IV, 112]; *секрет* ‘таємниця’ [8, 109]. Омонімічне значення розвинулося у середині XX ст.: *секрѐт*¹ ‘(тайна) секрѐт’, ‘воен. секрѐт’ і *секрѐт*² ‘фізіл. секрет’ [30, V, 284; 21, III, 260]. Із першої половини XVII ст. вживається у пам’ятках української мови: *сакрѐт* ‘секрет, тайна’ [29, II, 317]. Утворює фразему *секрѐт полішинѐля* ‘таємниця, яка давно всім відома; уявна таємниця’ [28, 638].

2.3. Латинська та російська: *ра́ція*¹ ‘радіостанція, звичайно пересувна або переносна’ [27, VIII, 459] (складноскорочене утворення з першого і останнього складів слова *радіостанція* [11, V, 34; 24, 706; 32, III, 450; 33, II, 100; 22, 315]); *ра́ція*² ‘розумна підстава, обґрунтування чого-небудь’ [27, VIII, 459] запозичено, можливо, через польське посередництво з латинської мови; лат. *ratio* ‘рахунок; мислення; міркування; розум; сенс, підстава’ [11, V, 34], *ratio* ‘рахунок’, ‘звіт’, ‘список, перерахунок’ (всього 22 значення) [7, 852]. Лексема вживається вперше у середині XIX ст.: *ра́ция* ‘рѣчь похвальная, поздравление. По-латини: oratio’ [3, 310]. Далі: *ра́ция* ‘ра́ция’ [31, III, 269]; *ра́ция* ‘основание, причина, поводъ’, ‘привѣтственная рѣчь, поздравление’ [23, IV, 8]; *ра́ция* ‘причина, основа, привід’ [8, 101]. Омонімія розвинулася у середині XX ст.: *ра́ция*¹ ‘(радиостанция) ра́ция’ і *ра́ция*² ‘(основание) смысл, разг. резон, (выгода – ещѐ) расчѐт’, ‘уст. привѣтственная рѣчь, (наставление) разг., уст. ра́ция’ [30, V, 21]. Слово давнє, оскільки в історичних пам’ятках зазначене з поч. XVII ст.: *ра́ция* ‘причина, повод, основание, резон’ [29, II, 268]. Також входить до складу фраземи *мати ра́цию* [28, 376].

2.4. Латинська та іспанська: *іст. колон*¹ ‘у Римській імперії, країнах Західної Європи та Візантії в період раннього середньовіччя – сільський мешканець, що орендував невелику ділянку землі, яка належала багатому землевласникові, і за це платив натурою і відробляв’, ‘селянин (батрак, напівкріпак, орендар і т. ін.) у романських країнах і країнах Латинської Америки’ [5, 556] запозичене від лат. *colonus* ‘землероб’ [24, 424; 25, 536; 10, 332]; із франц. *colon* ‘орендатор’, яке пох. від лат. *colonus* [34, II, вип. 8, 210], *colonus* ‘землероб, селянин’, ‘переселенець, колоніст’, ‘мешканець, житель’ [7, 206]; *колон*² ‘грошова одиниця Коста-Рики, Сальвадору’ [5, 556] запозичене від ісп. *colon*, на честь Х. Колумба [24, 424; 25, 536]; *colón* ‘колон (грошова одиниця Коста-Рики і Сальвадору)’ [13, 165]. Уперше слово зазначене у середині XX ст.: *колон* ‘уст. колон’ [30, II, 358]. Із 1969 р. омонім: *колон*¹ ‘уст. колон’ і *колон*² ‘(денежная единица Коста-Рики) колон’ [21, I, 565]. У «Словнику української мови» в 11 т. є два слова з різними наголосами: *колон* ‘група стоп з одним ритмічним наголосом; віршовий рядок; така ритмічна одиниця в прозі’, *колон* ‘у Римській імперії, країнах Зах. Європи та Візантії в період раннього середньовіччя – сільський мешканець, що орендував невелику ділянку землі, яка належала багатому землевласникові, і за це платив натурою і відробляв’, ‘селянин (батрак, напівкріпак, орендар

і т. ін.) у романських країнах і країнах Латинської Америки' [27, IV, 230].

2.5. Латинська та італійська: *моль*¹ 'фіз., хім. у Міжнародній системі одиниць кількість речовини, що становить число Авогадро (6,022045·10²³) частинок (фотонів, електронів, протонів, атомів, йонів, радикалів, молекул, формульних одиниць, еквівалентів тощо)' [5, 686] походить від лат. *moles* 'маса, глиба, скала', 'громада' [7, 644]; *моль*² 'муз. мінорний' [5, 686] запозичене з італ. *molle* 'м'який' [24, 555; 25, 650]; *molle* 'м'який, ніжний', 'вологість, сирість' [15, 364]. Уперше слова подані у першій половині ХХ ст., але значення інакше: *I. Моль* 'зоол. Тinea – міль, мільга, соб. міль и моля', 'см. Мольга 1' і *II. Моль* 'муз. – моль, мінорний тон' [18, 1114]. Омонімічна пара: *моль*¹ 'хім. моль' і *моль*² 'муз. моль' [30, II, 539], потім – ряд: *моль*¹ 'ентом. міль', *моль*² 'ихт. мілька, мільга, молявка', '(о сплавленом лесе)спец. дєрєво, дєрєвіна' і *моль*³ 'фіз., хім. моль' [21, I, 686], далі однозначне: *моль* 'фіз., хім. скорочена назва грам-молекули' [27, IV, 793].

2.6. Латинська та гінді: *рупія*¹ 'грошова одиниця Індії, Непалу, Пакистану – 100 пайсів; Індонезії – 100 сенів; Маврикію, Сейшельських островів, Шрі-Ланки – 100 центів' [5, 1279] через посередництво західноєвропейських мов (пор. англ. *rupes*, н. *Rüpie*, фр. *roupie* 'тс.') запозичено з гінді; гінді *rūpiyah* 'тс.' походить від дінд. *rūruyah* 'карбоване срібло; срібна монета' [11, V, 145]; *мед. рупія*² 'конічної форми, шарувата, кров'янисто-гнійна кірка, що утворюється внаслідок поверхневого гнійного розплавлення запального інфільтрату або висихання ексудату пустули' [5, 1279] сягає лат. *rupes* 'скаля' або гр. *rhypos* 'грязь' (*rūpēs* 'скаля', 'розколина, ущелина' [7, 888]). У середині ХХ ст. слово вперше вживається: *рупія* 'рупія' [30, V, 232; 21, III, 213], *рупія* 'в Індії та деяких інших країнах – назва грошової одиниці, а також срібна і золота монета відповідної вартості' [27, VII, 910].

2.7. Латинська та англійська: *фра*¹ 'скорочення від латинського слова *frater* (брат), що приєднується до імені католицького ченця' [5, 1548], *frāter* 'брат', 'друг', 'брат римського народу', 'коханець' [7, 439]; *фра*² 'контракт між банком і фірмою, який гарантує незмінну процентну ставку стосовно певної суми протягом певного періоду' [5, 1548] – походить з англ. аббревіатури *FRA* (*forward rate agreement*, букв. 'договірна процентна ставка'). Уперше слово зазначене у другій половині ХХ ст.: *фра* 'скорочен-

ня від слова *frater* (брат), що приєднується до імені католицького ченця' [27, X, 637]. Омонімічне значення розвинулося на поч. ХХІ ст.

2.8. Латинська та польська: *фузія*¹ 'заст. старовинна гладкоствольна рушниця з кременем' [27, X, 650] – запозичення з польської мови; п. *fuzja* походить від фр. *fusil* 'рушниця' [11, VI, 136; 32, IV, 209]; *fuzja I* 'іст. фузея, кременівка' і *fuzja II* 'політ., ек. об'єднання' [19, I, 268]; *лінгв. фузія*² 'злиття морфем, що супроводжується зміною їхнього фонемного складу' [27, X, 650]; *фузія*³ 'фізіологічний механізм зору, який зумовлює злиття двох монокулярних картин в єдиний зоровий образ' [5, 1551] запозичені з латинської мови; лат. *fusio* 'злиття' пов'язане з *fundo* 'ллю, виливаю' [11, VI, 136; 24, 900]; *fusio* 'витікання', 'лиття', 'випромінювання, еманация' [7, 448], у латинській мові омоніми: *I fundo* 'постачати основу', 'засновувати', 'зміцнювати' і *II fundo* 'лити, виливати', 'текти' [7, 446]. Слово з іншим наголосом вперше зафіксоване у середині ХІХ ст.: *фузія* (*хвужія*) 'ружжє', 'ракєта' [3, 372]. Далі: *фузія* 'рушниця, пістолет' [12, 1031]. Історичні пам'ятки подають слово з першої пол. ХVІІІ ст.: *фузія* '(фр. *fusil*) ружжє' [29, II, 457]. Уперше омонімічна пара у середині ХХ ст.: *фузея*, *фузія*¹ 'іст. фузея, кремнєвое ружжє; разг. кремнєвка' і *фузія*² 'лінгв. фузія' [30, VI, 299]. Хоча у 1969 р. однозначне: *фузея* 'іст. фузея, фузія, кременівка' [21, III, 613]. Омонімічний ряд утворився на початку ХХІ ст.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, проаналізувавши запозичення в одному ряді з двох мов (однією з них є грецька та латинська), які поповнили склад лексичних омонімів української мови, можемо стверджувати, що запозичення з грецької та латинської мов за кількістю становлять майже половину (всього 69 лексем) із усіх слів, перейнятих із двох мов. Як омоніми ці слова в українських лексикографічних джерелах здебільшого зафіксовані із середини ХХ ст., а деякі – на початку ХХІ ст. (*вермикуліт*, *граф*, *ерг*, *мутон*, *рупія*, *сома*, *теїзм*, *фра*). Частина запозичених омонімів в українській мові давня, засвідчена в пам'ятках української писемності ХVІ–ХVІІІ і навіть ХІІІ ст. (*кант*, *кит*, *сак*, *секрет*, *скит*, *рація*, *фузія*). Крім того, деякі лексеми ввійшли до складу фразем (*три кити*, *ні до сака*, *секрет полішинєля*, *мати рацію*). Визначення джерел поповнення омонімії української мови є актуальним і перспективним у сучасній лінгвістиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дутка О. Я. Запозичення з грецької та латинської мов як джерело омонімії в сучасній українській мові. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Ужгород, 2019. Вип. 9. С. 39–43.
2. Романова О. О. Омонімія як мовне явище в термінології. *Молодий вчений*. 2018. № 3 (79). С. 749–752.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

3. Білецький-Носенко П. Словник української мови / упоряд. В. В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1966. 424 с.
4. Бусел В. Т. Французько-український словник. Українсько-французький словник. Київ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2012. 1104 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
6. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь : у 2 т. Москва : Государственное изд-во иностранных и национальных словарей, 1958. Т. 1. 1043 с.; Т. 2. 860 с.

7. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : Русский язык, 1976. 1096 с.
8. Доманіцький В. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів. Київ : Друк. С. А. Борисова, 1906. 128 с.
9. Дубровський В. Українсько-російський словник / за ред. І. Стешенка. Київ : Час, 1909. 318 с.
10. Егорова Т. В. Словарь иностранных слов современного русского языка. Москва : Аделант, 2014. 800 с.
11. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
12. Желеховский С., Недільський С. Малорусско-німецкий словарь : у 2 т. Львів, 1885–1886. 1121 с.
13. Іспансько-український словник. Українсько-іспанський словник : 230 000 + 210 000: два в одному томі : 440000 од. перекладу / за ред. В. Бусела. Київ; Ірпінь : Перун, 2013. 1136 с.
14. Історичний словник українського язика. Т. I: А–Ж. Зошит 1: А–Г / уклад.: Є. Тимченко [та ін.]. Харків; Київ : Державне вид-во України, 1930. С. 529–947.
15. Італійсько-український словник. Українсько-італійський словник : 230000 + 210000: два в одному томі : 440000 од. перекладу / за ред. В. Бусела. Київ; Ірпінь : Перун, 2013. 1124 с.
16. Мюллер В. Великий німецько-український словник. Київ : Чумацький Шлях, 2005. 792 с.
17. Мюллер В. К. Большой современный англо-русский, русско-английский словарь. Москва : Цитадель-трейд, 2009. 1056 с.
18. Повна електронна версія академічного «Російсько-українського словника» 1924–1933 рр. / за ред. А. Кримського (А–П); підготував О. Телемко. Київ : К. І. С., 2007. 3060 с.
19. Польсько-український словник : у 2 т. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1958–1960.
20. Русско-греческий словарь / сост. И. Синайский. Москва : в Университетской типографии (Катков и К°), 1869. 730 с.
21. Русско-украинский словарь : у 3 т. Київ : Наукова думка, 1969.
22. Свиридова Н. М. Этимологический словарь современного русского языка. Москва : Аделант, 2014. 512 с.
23. Словарь української мови : в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. Київ : Видавництво АН Української РСР, 1958–1959. Т. 1–4.
24. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція УРЕ, 1985. 968 с.
25. Словник іншомовних слів / О. Л. Пустовіт, О. І. Скопінченко, Г. М. Сютя, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2000. 1017 с.
26. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / за ред. Л. Л. Гумецької, І. М. Керницького. Київ : Наукова думка, 1978. Т. 2. 592 с.
27. Словник української мови : у 11 т. / уклад. І. К. Білодід та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980 (СУМ).
28. Словник фразеологізмів української мови / укл. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 787 с.
29. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / підгот. до видання В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ; Нью-Йорк, 2003. Кн. 1–2.
30. Українсько-російський словник : у 6 т. / за ред. І. М. Кириченка. Київ : Вид-во АН УРСР, 1953–1963.
31. Уманець М. і Спілка А. Словарь російсько-український. Львів : НТШ, 1893–1898. Т. I–IV.
32. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Изд. 2-е., стереотип. Москва : Прогресс, 1986–1987. Т. I–IV.
33. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 тт. Москва : Русский язык, 1999.
34. Этимологический словарь русского языка / под ред. Н. М. Шанского. Москва : Изд-во МГУ, 1962 [и след.]. Вып. 1. [и след.].

REFERENCES

1. Dutka, O. Ya. (2019). Zapozychennia z hretskoi ta latynskoi mov yak dzherelo omonimii v suchasni ukrainii movi [Borrowings from Greek and Latin as a source of homonymy in modern Ukrainian]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*, 24, 39–43 [in Ukrainian].
2. Romanova, O. O. (2018). Omonimiiia yak movne yavyshe v terminolohii [Homonymy as a language phenomenon in terminology]. *Molodyi vchenyi*, 3 (79), 749–752 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

3. Biletskyi-Nosenko, P. (1966). Slovnyk ukrainiskoi movy [The Ukrainian language dictionary] / uporiad. V. V. Nimchuk. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Busel, V. T. (2012). Frantsuzko-ukrainskyi slovnyk. Ukrainko-frantsuzkyi slovnyk [French-Ukrainian dictionary. Ukrainian-French dictionary]. Kyiv; Irpin: VTF Perun [in Ukrainian].
5. Velykyi tlmachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian (with add. and sup.)] / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2005 [in Ukrainian].
6. Dvoretzkiy, I. Kh. (1958). Drevnegrechesko-russkiy slovar: u 2 t. [Ancient Greek-Russian dictionary]. Moskva [in Russian].
7. Dvoretzkiy, I. Kh. (1976). Latinsko-russkiy slovar [Latin-Russian Dictionary]. Moskva: Russkiy yazyk [in Russian].
8. Domanitskyi, V. (1906). Slovaryk. Poiasnennia chuzhykh ta ne duzhe zrozumilykh sliv [Dictionary. Explanation of foreign and not very clear words]. Kyiv: Druk. S. A. Borysova [in Ukrainian].
9. Dubrovskyi, V. (1909). Ukrainko-rosiiskyi slovnyk [Ukrainian-Russian dictionary] / za red. I. Steshenka. Kyiv: Chas [in Ukrainian].
10. Yegorova, T. V. (2014). Slovar inostrannykh slov sovremennogo russkogo yazyka [Dictionary of foreign words of the modern Russian language]. Moskva: Adellant [in Russian].
11. Etymolohichnyi slovnyk ukrainiskoi movy: u 7 t. [Etymological dictionary of the Ukrainian language] / za red. O. S. Melnychuka. Kyiv: Naukova dumka, 1982–2012 [in Ukrainian].

12. Zhelekhivskiy, Ye., Nedilskiy, S. (1885–1886). Malorusko-nimetskiy slovar: u 2 t. [Malorussian-German Dictionary]. Lviv [in Ukrainian].
13. Ispansko-ukrainskiy slovnyk. Ukrainsko-ispanskiy slovnyk [Spanish-Ukrainian dictionary. Ukrainian-Spanish dictionary] / za red. V. Busela. Kyiv; Irpin: Perun, 2013 [in Ukrainian].
14. Istorychniy slovnyk ukrainskoho yazyka [Historical dictionary of the Ukrainian language]. T. I: A–Zh. Zoshyt 1: A–H / uklad.: Ye. Tymchenko [ta in.]. Kharkiv; Kyiv: Derzhavne vyd-vo Ukrainy, 1930 [in Ukrainian].
15. Italiisko-ukrainskiy slovnyk. Ukrainsko-italiiski slovnyk [Italian-Ukrainian dictionary. Ukrainian-Italian dictionary] / za red. V. Busela. Kyiv; Irpin: Perun, 2013 [in Ukrainian].
16. Miuller, V. (2005). Velykiy nimetsko-ukrainskiy slovnyk [Great German-Ukrainian Dictionary]. Kyiv: Chumatskiy Shliakh [in Ukrainian].
17. Myuller, V. K. (2009). Bolshoy sovremennyy anglo-russkiy, russko-angliyskiy slovar [Great modern English-Russian, Russian-English dictionary]. Moskva: Tsitadel-treyd [in Russian].
18. Povna elektronna versiiia akademichnoho «Rosiisko-ukrainskoho slovnyka» 1924–1933 rr. [Full electronic version of the academic “Russian-Ukrainian Dictionary” 1924–1933] / za red. A. Krymskoho (A–P); pidhotuvav O. Telemko. Kyiv: K. I. S. 2007 [in Ukrainian].
19. Polsko-ukrainskiy slovnyk: U 2 t. [Polish-Ukrainian Dictionary: in 2 vol.]. Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk Ukrainkoi RSR, 1958–1960 [in Ukrainian].
20. Russko-grecheskiy slovar [Russian-Greek dictionary] / sost. I. Sinayskiy. Moskva: v Universitetskoy tipografii (Katkov i K°), 1869 [in Russian].
21. Russko-ukrainskiy slovar: u 3 t. [Russian-Ukrainian Dictionary]. Kyiv: Naukova dumka, 1969 [in Ukrainian].
22. Sviridova, N. M. (2014). Etimologicheskii slovar sovremennogo russkogo yazyka [Etymological Dictionary of the Modern Russian Language]. Moskva: Adelant [in Russian].
23. Slovar ukrainskoi movy: v 4 t. [Dictionary of the Ukrainian Language] / za red. B. Hrinchenka. Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk Ukrainkoi RSR, 1958–1959, 1–4 [in Ukrainian].
24. Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words] / za red. O. S. Melnychuka. Kyiv: Holovna redaktsiia URE, 1985 [in Ukrainian].
25. Pustovit, O. L., Skopnenko, O. I., Siuta, H. M., Tsybaliuk, T. V. (2000). Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
26. Slovnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st. [Dictionary of the Old Ukrainian language of the XIV–XV centuries] / za red. L. L. Humetskoi, I. M. Kernytskoho. Kyiv: Naukova dumka, 1978, 2 [in Ukrainian].
27. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian Language] / uklad. I. K. Bilodid ta in. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980 [in Ukrainian].
28. Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy. [Dictionary of phraseology of the Ukrainian language] / ukl. V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka, 2003 [in Ukrainian].
29. Tymchenko, Ye. (2003) Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVIII st. [Materials for the Dictionary of the Written and Book Ukrainian Language of the XV–XVIII centuries] / pidhot. do vydannia V. V. Nimchuk, H. I. Lysa. Kyiv – New York. Kn. 1–2 [in Ukrainian].
30. Ukrainsko-rosiiski slovnyk: u 6 t. [Ukrainian-Russian Dictionary] / za red. I. M. Kyrychenka. Kyiv: Vyd-vo AN URSS, 1953–1963 [in Ukrainian].
31. Umanets, M. i Spilka, A. (1893–1898). Slovar rosiisko-ukrainskiy [Russian-Ukrainian Dictionary]. Lviv: NTSh [in Ukrainian].
32. Fasmer, M. (1986–1987). Etimologicheskii slovar russkogo yazyka: v 4 t. [Etymological dictionary of Russian words]. Moskva: Progress [in Russian].
33. Chernykh, P. Ya. (1999). Istoriko-etimologicheskii slovar sovremennogo russkogo yazyka: v 2 t. [Historically etymological dictionary of modern Russian]. Moskva: Russkiy yazyk [in Russian].
34. Etimologicheskii slovar russkogo yazyka [Etymological dictionary of the Russian language] / pod red. N. M. Shanskogo. Moskva: Izd-vo MGU, 1962 [i sled.], 1 [i sled.] [in Russian].